

УДК 343.918.2

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2022.21>**Н. О. Савліва***orcid.org/0000-0003-3212-7615**студентка IV курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету***Т. Д. Лисько***orcid.org/0000-0002-0550-5740**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Національного авіаційного університету*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У кримінологічній науці особливу увагу приділяють особі злочинця, адже даний аспект становить найважливішу ланку всього механізму злочинної поведінки, а його вивчення відповідно допомагає з'ясувати причини, мотиви та запобігти подальшому вчиненню кримінальних правопорушень. З огляду на це проблема особи злочинця є пріоритетною і водночас найбільш складною проблемою кримінології.

Під особою злочинця в кримінології розуміють сукупність соціальних та соціально значущих духовних, морально-вольових, психофізичних, інтелектуальних властивостей, якостей людини, яка вчинила кримінальне правопорушення внаслідок взаємодії її поглядів, орієнтації з криміногенними факторами зовнішнього середовища, у т. ч. конкретної життєвої ситуації [1].

Так, відомий кримінолог Блага А.Б. у своїх наукових працях висуває позицію, згідно якої основними елементами структури особи насильницького злочинця є такі: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціально-рольові; 4) морально-психологічні [2, с. 92]. На думку багатьох вчених запропонована структура є найбільш ґрунтовною, а отже, здатна повною мірою охарактеризувати особу, розкрити природу, причини та закономірності її злочинної поведінки.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця – це стать, вік, освіта, місце народження й проживання, громадянство та інші дані демографічного характеру. Щодо цієї ознаки, то насильство є переважно чоловічим злочином. Так, згідно з результатами досліджень вітчизняних науковців, 92 % таких правопорушень учиняють чоловіки, 8 % – жінки [3, с. 59].

В свою чергу за результатами дослідження О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, значну частину насильницьких злочинців становлять особи віком 30–39 (39 %) та 40–49 (28 %) років, або кожен третій [3, с. 70].

Однак треба підкреслити, що протягом останніх років спостерігається підвищена активність молоді у вчиненні кримінальних правопорушень насильницької спрямованості, що виявляється в особливій жорстокості та непропорційності агресії меті злочинного діяння при вчиненні тяжких насильницьких злочинів [4]. Це можна пояснити наявністю у підлітків нестабільної психіки, неприязні, почуттів відчуженості, неповноцінності, пошуків свого «Я», ідеї помсти тощо.

Варто зазначити, що злочинці даної категорії вирізняються низькою культурою та проблемами в інтелектуальному розвитку. Так вищу та незакінчену вищу освіту мали 3,4 % осіб, які вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах; середню спеціальну або середню технічну – 15,2%; середню – 65,8%; неповну середню освіту мають 14,8% осіб; освіта була відсутня в 0,8% осіб. Причому, рівень освіти жінок децю вищий за рівень освіти чоловіків [5]. Загалом відсутність освіти – один із найбільш потужних факторів десоціалізації особи.

Вищевказане підтверджується напрацюваннями багатьох кримінологів, які наголошували, що чим вищий рівень освіти індивіда, тим менше можливості для формування у нього антигромадських поглядів, звичок та їх злочинного прояву зовні.

Кримінально-правові ознаки дають змогу встановити спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, її специфічний характер, тривалість злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо.

Як вказує А. Б. Блага, кожен третій із правопорушників цієї категорії раніше вже вчиняв злочини саме корисливого характеру, тобто крадіжки (36 %), грабежі (9 %), розбої (4 %), умисне знищення або пошкодження чужого майна (2 %), шахрайство та вимагання (по 1 %) та інші (6 %). На другому місці – судимості за злочини насильницької спрямованості (24 %), зокрема за статеві злочини (6 %) [2, с. 99].

Дослідження кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень насильницької спрямованості дозволяє констатувати, що у злочинців, які вчинили різні види насильницьких кримінальних правопорушень, в багатьох випадках були схожі мотиви, однак їх реалізація досягалася різними способами. Порівняємо, наприклад, злочинця, який вчиняє вбивство родичів з корисливим мотивом, сподіваючись отримати спадщину, і розбійника, який заподіює тілесні ушкодження потерпілому і при цьому також переслідує корисливу мету (заволодіння майном) [6].

Слід зазначити, що мотив самоствердження виявляється як у поведінці гвалтівника, який вчиняє насильницький статевий акт з потерпілою, так і у поведінці хулігана, який порушує громадський порядок шляхом демонстративного чіпання до громадян, їх приниження (застосування насильницьких дій, провокація бійки, нецензурна лайка, образи тощо) [6].

Можна стверджувати, що досить часто початкова реалізація мотиву досягається шляхом вчинення цілком безвинного, вчинку з погляду кримінального закону, однак, залишаючись безкарною, така поведінка поступово зміцнюється та згодом призводить до вчинення досить серйозного кримінального правопорушення.

Соціально-рольові ознаки характеризують соціальні позиції та роль особи в різних сферах життєдіяльності (у суспільстві, родині, на роботі). Зазвичай злочинцям притаманне відсторонення від людей, певна ізольованість, а також свідоме ігнорування правових норм, трудових, сімейних та інших обов'язків. Також переважна більшість злочинців насильницького типу не мали постійної роботи, необхідного рівня освіти, вели антигромадський, паразитичний спосіб життя.

Становище багатьох насильницьких злочинців ускладнювалося незадовільними житловими умовами, низьким рівнем матеріального достатку, нездоровим морально-психологічним кліматом в родині, що, у свою чергу, призводило до численних сімейних конфліктів, протиправної та аморальної поведінки [7]. Крім того, велика кількість злочинців були не в змозі утримувати родину, значна їх частка зловживала алкоголем. Кримінологами завжди підкреслювався зв'язок між вживанням алкоголю та збільшенням кількості злочинів.

Морально-психологічні особливості визначають внутрішній світ людини, яка порушила кримінальний закон [8].

На думку більшості науковців, морально-психологічна підсистема особи злочинця містить чотири основні структурні елементи, серед яких виділяють такі підструктури, зокрема спрямованості (сукупність пов'язаних із правосвідомістю соціально значущих якостей особистості, зокрема світогляд, особистісні орієнтації, соціальні уста-

новки, ключові мотиви тощо); психічних форм відносин, які виявляються в пізнавальних процесах, психічних, емоційних станах особи; темпераменту й інших біологічних, спадково зумовлених властивостей, що поряд із соціальними чинниками впливають на формування характеру людини; а також досвіду (знання, навички, звички та інші якості, що визначають вибір форм діяльності) [8].

Серед характерних морально-психологічних особливостей насильницького злочинця варто виділити наступні: швидке роздратування, низька самооцінка, репресивність, імпульсивність, низький рівень емпатії та відкритості, стресостійкості, агресивність, замкнутість, підозрілість і проблеми самоідентифікації. Ще багато кримінологів виділяють низький рівень соціальних навичок, тобто відсутність навичок ведення переговорів, розв'язання проблем мирним шляхом, невміння приймати помірковані рішення, звертатися за допомогою до інших.

Вагому роль у розвитку особи насильницького злочинця відіграють психічні розлади здоров'я, наприклад підвищена нервозність, схильність до суїциду, різні відхилення. Не останню роль має й алкоголізм та/або наркоманія, що спричиняють афективні порушення психіки (роздратованість, порушення координації), наслідком яких може бути втрата контролю над власною поведінкою та незворотній процес деградації особистості.

Щодо темпераменту, то він є природною основою особистості насильницького злочинця. Так, чуттєвість до критичної життєвої ситуації, сприйняття особою події як небезпечної пов'язане з такими властивостями темпераменту, як тривожність, активність, енергійність [6].

Ще важливим елементом структури особи насильницького злочинця є його самосвідомість, яка виконує функцію саморегулятора поведінки особистості насильницького злочинця. Це дозволяє констатувати, що суб'єкт у своєму поведінні може дозволити рівно стільки, наскільки він знає себе.

Попри все вищенаведене, треба констатувати, що результати деяких досліджень не охоплюють усієї сукупності осіб, які вчинили різні насильницькі злочини, наприклад, найманих вбивць. В цілому для таких осіб притаманний більш високий освітній рівень, оскільки багато хто з них є колишніми представниками силових структур та спецпідрозділів, деякі пройшли спеціальну військову підготовку. Певні злочинці відмінно володіють сучасною бойовою зброєю, успішно беруть участь у виконанні таких специфічних завдань, як фізичне усунення державного діяча, політика чи іншої впливової особи (випадок фізичного знищення журналіста Г. Гонгадзе є яскравим прикладом «якісної» роботи найманих вбивць) [6].

На сучасному етапі особливістю особи насильницького злочинця є підвищення його загальноосвітнього рівня, наявність якого дозволяє вчиняти насильницькі злочини більш витончено та технічно «грамотно».

Важливим кримінологічним показником є вчинення злочину у групі. Стійкі злочинні групи, створені спеціально для вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, зустрічаються дуже рідко. На думку працівників карного розшуку, в одному районі таких груп створюється кожного року від 6 до 15 (у сільській та міській місцевості відповідно). Виключення становлять бандитські чи інші організовані формування, що складаються, як правило, для здійснення різноманітної злочинної діяльності [9].

Чимало науковців підтримують думку, що основу криміногенної особистості становить генотип, про що свідчать множинні зв'язки між різними системами організму, наприклад, центральної нервової системи з ендокринною, вегетативною, серцевосудинною, травною й дихальною.

Крім цього, вагому роль займають конкретні індивідуальні особливості організму, зокрема ті біохімічні, нервові та фізіологічні процеси, які супроводжують кожну людину протягом усього її життя.

Підсумувавши основні тези даної наукової праці, треба додати, що жоден із зазначених компонентів структури особи насильницького злочинця не існує автономно. Всі вони перебувають у певному закономірному взаємозв'язку і взаємозалежності.

Саме тому особистість насильницького злочинця – це не просто сума елементів, а складна система, що у своїй сукупності утворює особистість взагалі й особистість насильницького злочинця зокрема. Рушійну силу в цій цілісності, якою є особистість насильницького злочинця, становить зв'язок всіх її компонентів (підструктур).

Особливу увагу варто звернути на те, що не існує єдиної криміногенної структури особи насильницького злочинця. Так з розвитком суспільства, злочинці набувають нових навичок та вмінь, пристосовуються до існуючих умов. Саме тому правоохоронним органам важливо враховувати ці особливості та відповідно реагувати належним чином на постійну мінливість особи насильницького злочинця.

З огляду на проведені дослідження, можна сформулювати приблизний кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє насильницькі злочини: чоловік віком 21–40 років, неодружений, освіта середня, може мати проблеми в інтелектуальному розвитку, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень, має «викривлену» соціальну свідомість,

низький рівень соціальних навичок, порушення психіки та інше [9].

В цілому варто пам'ятати, що кожен злочинець як особистість є індивідуальним, він характеризується сукупністю різних ознак, конкретний зміст яких дуже різноманітний.

Література

1. Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології. *Науковий вісник ЮА МВС*. 2005. № 4. С. 291–296.
2. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: Макаренко, 2014. 360 с.
3. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї: навч.-метод. посіб. У 2 т. Т. 1. За заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ: Україна, 2011. 171 с.
4. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.08). К., 2000. 26 с.
5. Валуйська М.Ю. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.08). Х., 2002. 28 с.
6. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монограф. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
7. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
8. Дубович О. В. Про деякі морально-психологічні властивості та риси особи злочинця без визначеного місця проживання. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 784–787.
9. Ботнаренко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 83–94.

Анотація

Савліва Н. О., Лисько Т. Д. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє насильницькі кримінальні правопорушення. – Стаття.

У статті розглянуто та проаналізовано поняття, сутність та структурні елементи кримінологічної характеристики особи насильницького злочинця, зокрема його соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні особливості.

Складна криміногенна ситуація, що спостерігається останніми роками в Україні, пояснюється перш за все несприятливими тенденціями насильницької злочинності у світі. Детальне дослідження особи, яка вчиняє насильницькі кримінальні правопорушення обумовлене стрімким поширенням даної категорії кримінальних правопорушень, а також відсутністю ефективного механізму для їх запобігання.

Метою статті є глибокий аналіз системи рис насильницького злочинця, а також різні сторони і прояви його суспільного існування та життєвої практики, що прямо чи непрямо пов'язані з подібною антигромадською поведінкою людини.

Особливу увагу в статті приділено особам молодого віку, адже результати багатьох досліджень кримінологів свідчать, що великий відсоток насильницьких кримінальних правопорушень вчиняються саме такими людьми.

Для вивчення особи злочинця в цій статті було застосовано системно-структурний підхід. За результатами такого аналізу особу насильницького злочинця визнано єдиною цілісною системою, у якій всі елементи взаємопов'язані та взаємозалежні.

Порівняльний аналіз результатів досліджень різних науковців особи насильницького злочинця, засвідчує наявність певних принципових відмінностей між ними, що безумовно залежить від багатьох факторів. Так наведені дані дають можливість констатувати, що вияви людської агресії та жорстокості є різноманітними. Це підтверджує широкий спектр ознак кожного елементу структури особи злочинця. Єдиної спільної риси характеру чи ознаки особистості, притаманної всім особам, які вчиняють насильницькі злочини, не існує. Саме тому дослідження мають бути комплексними, що гарантуватиме ґрунтовне висвітлення особливостей цієї особи та специфіки її злочинної поведінки.

Загалом варто розуміти, що попередження насильницької злочинності малоефективне, якщо не досліджені особа злочинця та її кримінологічні характеристики.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа насильницького злочинця, кримінологічний портрет особи злочинця.

Summary

Savliva N. O., Lysko T. D. Criminological characteristics of a criminal who commits violent criminal offenses. – Article.

The article examines and analyzes the concept, essence, and structural elements of the criminological characteristics of a violent criminal, including his socio-demographic, criminal-legal, social-role, moral-psychological features.

The complex criminogenic situation observed in Ukraine in recent years is explained, first of all, by unfavorable trends in violent crime in the world. A detailed study of a person who commits violent crimes is due to the rapid spread of this category of crimes, as well as the lack of an effective mechanism for their prevention.

The purpose of the article is an in-depth analysis of the system of features of a violent criminal, as well as various aspects and manifestations of his social existence and life practice, which are directly or indirectly related to such antisocial behavior of a person.

The article pays special attention to young people, because the results of many studies by criminologists show that a large percentage of violent crimes are committed by such people.

To study the identity of the criminal in this article, a system-structural approach was used. According to the results of such an analysis, the person of a violent criminal is recognized as a single integral system in which all elements are interconnected and interdependent.

A comparative analysis of the results of research by various scientists on the identity of a violent criminal proves the existence of certain fundamental differences between them, which definitely depends on many factors. The given data make it possible to state that the manifestations of human aggression and cruelty are diverse. This confirms a wide range of features of each element of the criminal's personality structure. There is no single common character trait or personality trait common to all individuals who commit violent crimes. That is why research should be comprehensive, which will guarantee a thorough coverage of the characteristics of this person and the specifics of his criminal behavior.

In general, it is worth understanding that the prevention of violent crime is ineffective if the identity of the criminal and his criminological characteristics are not investigated.

Key words: criminological characteristics, the face of a violent criminal, criminological portrait of a criminal.